

Lunds universitet
Sociologiska institutionen
FRI 003
VT 2003

Med ”EDiT” – eller ”Subutex” tillbaka till framtiden.

- en studie om före detta missbrukares liv, deras behandling och deras sätt att se på den fria tid som uppstår efter eller kanske också under behandlingen.

Författare:
Pauline Löfström
Liljana Bubalo

Handledare: Charlotta Zettervall
Examinator: Eva Fasth

Abstract

Uppsatsens syfte är att belysa före detta missbrukares värld; d. v. s försöka att förstå hur några före detta missbrukare, i olika behandlingar, idag upplever sin situation och hur de värdesätter fritiden och möjligheterna till meningsfulla fritidsaktiviteter.

Undersökningen är av kvalitativ karaktär. Vi har sammanlagt gjort sex intervjuer varav två är med experter inom narkomanvården och fyra är med före detta missbrukare. För att få viss spridning på före detta missbrukare valde vi att kontakta två olika verksamheter där före detta missbrukare befinner sig på. Den ena verksamheten är behandlingshemmet ”En dag i taget” (EDiT) och den andra är projektet Subutex på Metadonavdelningen på Sankt Lars psykiatriska mottagning. Båda verksamheterna finns i Lund.

De teorier vi har använt oss av när vi analyserat vårt material är bland annat Goffmans ”stigma”, Meads ”rollövertagande” och Bourdieus teori ”habitus och fält”.

Vi har i denna uppsats kommit fram till att de två metoder vi har undersökt båda är effektiva behandlings metoder för missbrukare. Båda institutionerna försöker lära missbrukare nya strategier för att bemästra återfallen och förbli missbruksfria.

Åtgärdsförslag som vi föreslår är att det behövs en ny yrkesroll/yrkesgrupp som kan tänkas heta ”LIVSGUIDE” – denne skulle fungera som kontaktman men också som vän och umgänge, en början till ett nätverk som vi anser är av största vikt för före detta missbrukare.

Nyckelord: missbrukare, tillit, frizon, drogfrihet, ensamhet, motivation, behandling, stöd, kriminalitet, droger, tillhörighet, återanpassning, trovärdighet, stigmatisering, ångest, utanförskap och socialisering.

Förord

Vi vill tacka Bengt Arthur Cederholm och Mats Svensson för deras engagemang inför vårt arbete, att de tog sig tid att informera oss och att de så gärna förklarade de saker vi inte förstod, då vissa saker för oss var svårbegripliga.

Vi vill också passa på att tacka våra informanter, de som så villigt låtit sig intervjuas och som berättat saker som ibland varit skrämmande för dem. De har trots att det rivit upp sår i dem delgivit oss sina liv till stor del.

Tack alla ni som gjort detta arbete till vad det är!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	5
1.2. Syfte	5
2. TIDIGARE FORSKNING	6
2.1 Orsaker till missbruk	6
2.2 Olika angreppssätt inom forskning på narkomaner och narkomanvård	7
3. TEORI	7
3.1 Habitus, kapital och livsstil	7
3.2 Symbolisk interaktionism och rollövertagande	8
3.3 Stämplingsteorin och teorin om stigma	10
3.4 Den kommunikativa handlingen, systemet och livsvärlden	11
3.5 Samhällsstrukturen och anomi	12
4. METOD	13
4.1 Metodval	13
4.2 Val av verksamhet	13
4.3 Urval av intervjupersoner	14
4.4 Empiriskt arbete	15
4.5 Dokumentationsstrategier	16
4.6 Anonymitet	16
4.7 Att vara intervjuare	16
4.8 Empati i interaktionen	18
3.9 Analysarbetet	18
5. PRESENTATION AV VERKSAMHETERNA, PERSONAL OCH KLIENTER	19
5.1. Behandlingshemmet EDiT	19
5.2 Projektet Subutex	20
5.3 Personalen	21
5.4 Klienterna	22
6. ATT LEVA SITT LIV SOM FÖRE DETTA MISSBRUKARE	23
6.1 Orsaker till missbruk	24
6.1.1 Nyfikenhet	24
6.1.2 Utanförskap och saknad av tillhörighet	24
6.2 Osäkerhet inför förändring och rädslan för att upptäcka sig själv	25
6.3 Vikten av socialt nätverk	27
6.4 Normer och värderingar	28
6.5 Rollövertagande, stämpling, stigmatisering och självkänsla	29
6.6 De ”fria” valens betydelse	31
6.7 Vägen till förändring, vägen tillbaka till framtiden	31
6.8 Fritiden en fälla för rastlösa	33
7. ANALYS	33
7.1 Vikten av att kunna tillhöra, bemästra och välja	33
7.2 Rollövertagande, stämpling och stigma	35
7.3 Kommunikativt handlande	35
7.4 Socialt nätverk	36
8. SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION	37
8.1 Förslag på åtgärder	38
9. REFERENSLISTA	40
Bilaga 1. Frågeformulär till EDiT	41
Bilaga 2. Frågeformulär till Subutex	42
Bilaga 3. Intervjuguiden	43

1. INLEDNING

Allt oftare talas det i massmedia om att användningen av narkotika i Sverige ökar. Missbruket har fått nytt fäste samtidigt som behandlingsplatserna blir allt färre och väntetiderna allt längre.

Ökningen sker framförallt bland ungdomar. En trend i de flesta västeuropeiska länder är att andelen ungdomar som prövat droger mer än fördubblats under 90-talet och att dagens ungdomar har en liberalare inställning till droger¹. Droger har blivit en del av dagens ungdomars vardag och ett sätt att umgås. Dagens ungdomar skryter inte längre om hur fulla de varit på helgerna utan om hur många slags droger de har testat på.²

Missbruket för med sig först och främst ett personligt lidande, hela familjen blir lidande. Samtidigt utgör missbruket en stor ekonomisk belastning för samhället då allt fler behandlingsplatser efterfrågas.

Det finns människor som har funnit vägen tillbaka från missbruket, det är långt ifrån alla men varje vunnen individ från drogernas mörker är en hög vinst i sig. Vägen tillbaka till det normala livet innebär slitningar mellan behandlingar, institutioner, vänner och familj.

Vi som skriver denna uppsats är båda två intresserade av människor som har missbrukat narkotika, deras livsöden och deras väg tillbaka till vad vi kallar det normaliserade livet.

Båda har viss erfarenhet av missbruk (dock inte eget missbruk) och har tagit del av mängder av både hemska och ”trevliga” berättelser (om man nu skall kalla de trevliga) om vad missbruk innebär. Vi bär också med oss svår sorg efter vännerens bortgång som följd av långvarigt missbruk.

Fritiden är mycket viktig för alla individer och inte minst för före detta missbrukare. Vi har dock uppmärksammat att det inte har gjorts undersökningar om fritidens betydelse för denna grupp människor och därför vill vi i denna uppsats gärna undersöka just detta område. Således fanns det en mängd anledningar för oss att välja detta område.

1.2. Syfte

Uppsatsens syfte är att belysa före detta missbrukares värld; d. v. s försöka att förstå hur några före detta missbrukare idag upplever sin situation och hur de värdesätter fritiden och möjligheterna till meningsfulla fritidsaktiviteter.

¹ Barnrapporten, 1998

² Stojanovic, 1998

Följande frågor behandlas i uppsatsen:

Vilka olika faktorer ligger bakom att människor börjar missbruka droger?

Hur upplever före detta missbrukare, som är under behandling, sin livssituation ?

Hur ser före detta missbrukare på sin roll i samhället och möjligheterna att kunna återanpassas ?

Vilken betydelse har fritiden och möjligheterna till fritidsaktiviteter för före detta missbrukare?

2. TIDIGARE FORSKNING

Inför vårt arbete har vi tagit del av undersökningar gjorda inom området socialt arbete, och återanpassning av kriminella/missbrukare till det ”vanliga” livet. Vi har också tittat på forskning om narkomanvård och fått ta del av en utvärdering gjord på EDiT. Denna är skriven av Madeleine Conradsen- Gyllenbåga vid institutionen för psykologi. Uppsatsen berättar om EDiT och dess framgångar, samt har en utförlig beskrivning av AA rörelsen. Denna berättar statistiskt vad man åstadkommit på EDiT samt vad man lyckats mindre med. I korta ordalag behandlar den uppgifter kring missbrukarvanor, social situation och uppfattning om behandling – från missbrukarens synsätt.

2.1 Orsaker till missbruk

I boken ”Flykten till missbruk” har forskaren Dag Notini undersökt olika anledningar till varför människor börjar missbruka. Enligt forskaren kan avgörande händelser som inträffat i barndomen, främst drastiska händelser i familjen vara en orsak till att människor börjar missbruka. Men även vissa svåra samhällsförhållanden kan skapa avvikare. Notini nämner tre olika teorier om orsaker och behandling.

Symtom – teori utgår från att missbrukaren är känslomässigt störd, att missbrukaren har ett viktigt problem som han/hon försöker lösa eller göra mera uthärdligt genom sitt missbruk.

Behandling som rekommenderas är att missbrukaren bearbetar känslomässiga erfarenheter och viktiga förhållande till andra människor.

Offer – teorin utgår från att missbrukaren huvudsakligen är ett offer för sin sociala eller psykologiska miljö. Nyfikenhet, tryck från kamrater och annat leder fram till att individen börjar experimentera med droger. Sådana missbrukare, som har ett tätare missbruk brukar så småningom utveckla beroende. Oftast slutar det med att de missbrukar heroin som orsakar en obotlig skada i ämnesomsättningen och tvingar sitt offer att missbruka mer och mer. Behandlings metod som rekommenderas är metadon för att det är ett medel som kan ersätta kroppens behov av heroinet.

Bråkmakare – teorin utgår från den typen av individer som gör revolt. Den här typen av missbrukaren kunde ha valt att låta bli missbruket men valde att bli missbrukare för att han ville undvika att ta sitt fulla ansvar för sitt liv. Behandling för dessa missbrukare är att få de att inse och bli medvetna om vad de har gjort. Rehabiliteringen sker genom gradvisa väl strukturerade steg där missbrukaren ska ta på sig särskilda uppgifter och ansvar.³

Dag Notini skriver också att; bryta knarkandet är inte i sig det stora problemet utan att det svåraste för missbrukaren är att finna en hållbar anledning att börja kämpa igen. Att hitta glöden och finna en mening och ett meningsfullt liv utan missbruk som kommer att bestå i framtiden.

2.2 Olika angreppssätt inom forskning på narkomaner och narkomanvård

Socialpedagogen Christer Stensmo har utarbetat en mängd olika teorier som han presenterar i sin bok med namn ”Socialpedagogik”.⁴ De sociologiska teorier som vi tycker är viktiga när man analyserar missbrukare är konfliktteorin och interaktionsteorin.

Konfliktteori har sin utgångspunkt i samhälliga makt- och klassförhållande och motsättningar mellan sociala skikt som har makt respektive saknar makt.⁵

Interaktionsteori står för samspel eller samhandling. En handling är till skillnad från den omedvetna reaktionen, ett medvetet beteende som har en avsikt, ett mål eller en mening.⁶

3. TEORI

Vi kommer i följande stycke att förklara de teorier som vi senare i arbetet kommer att använda oss av. Vi har ur teorierna valt att plocka ut de delar vi anser vara mest väsentligt för vårt syfte.

Vi har också använt oss i ganska hög grad av tidigare forskning, dessa knyter vi an till vid ett par tillfällen i vår analys. Forskningen vi pratar om är socialpedagogen Christer Stensmos bok, ”Socialpedagogik”⁷ och Dag Notinis⁸ ”Flykten till missbruk.”

3.1 Habitus, kapital och livsstil

Sociologen Pierre Bourdieu ägnade sig åt händelser som skedde i människors vardagsliv, i skolan och med familjen. Även händelser som sker på fritiden eller på arbetet är sociologiskt intressanta, därför att de pekar på hur samhällets struktur är uppbyggd.

³ Notini - Sjöberg - (1976)

⁴ Stensmo, (1991)

⁵ Stensmo (a.a)

⁶ Stensmo (a.a)

⁷ Stensmo, (1991)

⁸ Notini - Sjöberg - (1976)

Bourdieu⁹ menar att individens handlingar alltid är sociala och gemensamma. Genom att individen befinner sig i olika miljöer tillägnar individen sig olika beteenden och sätt att vara och får därigenom ett habitus. Uppväxtens livsförhållanden men också alla andra miljöer formar ett habitus som kan följa med individen hela livet.

Det som står till grund för individens habitus är det sociala ursprunget. Med habitus menas här att en individ kan agera och förhålla sig i olika sociala miljöer och att individen också kan påverka det med sin levnadsbana liksom hon med sitt habitus också formar strukturen och samhället. Bourdieu är pluralist (med det menar han att människor tvingas att göra många val). Vem är jag? Är en viktig fråga. Förmågan att dra nytta av sina sociala erfarenheter från sin uppväxt varierar från individ till individ. Genom att individen har förmåga att lära sig nya saker så har individen också möjlighet att utveckla sitt habitus och tillägna sig nya erfarenheter.

Enligt Bourdieu har människor olika ”habitus”(hållning, yttre skick) och uppträder på olika ”fält”.

Olika sorters kapital styr individens habitus. Det är ”kapitalet” som människor värderar med.

Begreppet symboliskt kapital menar Bourdieu användes ursprungligen om hederskänsla. Men vi kan idag använda det och se med de nya symbolvärdena - utbildningar, titlar, lägenheter, matvanor, bilar, kläder och pengar och se hur maktstrukturen byggs upp genom dessa symboliska kapital.

Det sociala kapitalet är det kapital individen har med sig t.ex. utbildning och så vidare och det kulturella kapitalet har individen oftast med sig hemifrån där han/hon redan från tidig ålder har haft tillgång till musik, böcker och konst.

3.2 Symbolisk interaktionism och rollövertagande

Grundfrågan i Meads teoretiska perspektiv är: - Hur blir en individ en unik individ, samtidigt som han blir samhällsmedlem? Mead menar att människor tolkar och definierar varandras handlingar i stället för att bara reagera på dem som yttre stimuli.

De mest kända av Meads begrepp är ”I” och ”ME”. ”Begreppen ”I” och ”ME”, som visar på jagets dubbelhet, dess splittring i två delar: en yttre del (närmare bestämt den del som individen ser som något som kommer utifrån, från det omgivande samhället, i form av krav som ska uppfyllas och mönster som ska efterliknas), jagets ”ME”, och en annan del, ”I” som är jagets innersta kärna och varifrån de yttre, sociala kraven och förväntningar granskas, bedöms, värderas och slutligen kommer till uttryck.”¹⁰

⁹ i Månsson (1998)

¹⁰ Bauman (1990). Sid 37

En annan förklaring är att ”I” är den fria viljan, spontanitet, kreativitet men att reflektionerna alltid sker via ”me”. Mead menar att de hör ihop och tillsammans bildar identitet.

Enligt Mead växer det medvetna jaget fram på grund av en social process då det lilla barnet upptäcker sig själv som en varelse med egna initiativ och åsikter genom interaktion med andra. Mead skriver följande:

”Det är först i motsatsen till vuxna som barnet ser sig självt som barn, liksom föräldrar endast ser sig som föräldrar i relation till sina barn.”¹¹

Hela barnets tillvaro är uppbyggt på alla relationer det ingår i - att härma och spela roller. För att denna process ska utvecklas finns en förutsättning: språket, som ger upphov till symboliseringsförmågan. Att skapa och interagera med symboler är inte en förmåga som är människan givet från födseln, utan den måste utvecklas i det sociala livet människor emellan.

Mead menar att individen utvecklas genom olika stadier. Med sitt jagmedvetande har barnet fått en fast punkt i tillvaron, som dessförinnan varit relativt formlös. Det första stadiet - socialisationsprocessen - är uppnått. Därefter följer flera systematiserings- och konsolideringsstadier på allt högre kognitiva nivåer.

En viktig del i dagens samhälle när individen måste tillgodose många behov är att ha olika roller, att inta en roll när han/hon är lyssnare, en när han/hon är talare, en roll som privat person, en roll som arbetstagare - även när individen ska förbereda sig inför olika uppgifter har han/hon en roll. Roller är viktiga för samspelet mellan individerna och för utvecklingen för den enskilda individen.

Mead har en tes som utgör grunden för en förståelse av rollövertagandet.

”Det som behövs för att ett nyfött spädbarn skall utvecklas till en människa med medvetande och personlighet är tillgång till situationer där det finns *stimuli* [*t.ex prat, skratt och härmande*] som *påverkar sändare och mottagare på samma sätt.*”¹²

Det är dessa situationer som blir grunden för det som Mead kallar *Rollövertagandet*. Detta ger i sin tur upphov till att objekt i omvärlden blir meningsbärande, de blir knutna till vad vi kallar

¹¹ Månsson (a.a).sid 159

¹² Månsson (a.a) Sid. 160

symboler. Mening är i sin tur den väsentligaste substansen i människans reflekterande intelligens och har ett socialt och inte biologiskt ursprung. Efter att meningen har inplanterats hos individen, så kommer ett tredje steg - *medvetande* om den mening som den sociala processen skapat hos objektet. Men den kan kopplas till det objekt som individen själv utgör, och meningen blir då till ett medvetande om det egna jaget, *jagmedvetande*.

Man kan beskriva individens utveckling genom roller, de sociala relationer som individen är medveten om och hur dessa påverkar deras beteende och upplevelse, i olika faser:

Medvetande (mind)

- Själv (selv) individen utvecklar själv roller, medvetande om hur mamma och pappa är ,medveten om sociala relationer

- Gest (meningsfull gest) att en boxares gest har visst innebörd vid handlande gentemot andra individer.

- Signifikanta (symboler) att individer förstår symboler som igenkänns av alla andra t.ex ett nödrop.

3.3 Stämplingsteorin och teorin om stigma

En teori som är högst relevant för missbrukare är stämplingsteorin. Denna inriktning inom interaktionismen frågar inte varför individer begår avvikande handlingar utan varför en handling definieras som avvikande¹³.

Avvikelser är socialt konstruerat och inte något givet. Beteendet skapas av en grupp som bestämmer regler och tillämpar dessa på andra grupper. Det är alltså de som har makten som bestämmer vad som är avvikande beteende eller inte och det är de maktlösa grupperna som blir stämplade. En person föds inte som avvikare, men kan så småningom bli det. Stämplingen är befäst när avvikaren uppfattar sig själv på samma sätt som omgivningen uppfattar honom. De flesta hemlösa har blivit stämplade som just hemlösa, men också som missbrukare, kriminella och psykiskt sjuka.

Alla människor uppfattar sig inte själva som den etikett de har fått - inte till en början i alla fall. Ju längre en person har varit missbrukare desto svårare blir det för honom eller henne att socialisera sig i samhället.

Erwing Goffman har utvecklat begreppet stigmatisering. Ett begrepp som vi anser är högst leverant för just vår grupp intervju personer dvs. före detta missbrukare.

En person med ett stigma är en person som har en egenskap som är djupt misskrediterande och som därför också påverkar vilken uppfattning en person har av sig själv. Stigman kan vara

¹³ Angelöw – Jonsson (1990)

kroppsliga missbildningar av olika slag, olika fläckar på den personliga karaktären som till exempel psykisk sjukdom, narkotikamissbruk, fängelsevistelse eller självmordsförsök, men också hemlöshet samt stambetingande stigmat såsom ras, nation och religion. De olika stigmana kan förmedlas från generation till generation och drabba en eller flera medlemmar i en familj. Det är inte ovanligt att flera i samma familj blir alkoholister eller narkotikamissbrukare. Det finns olika sätt som människor kan försöka hantera stigmat på.

En stigmatiserad person kan försöka tillskriva sig en annan mer önskvärd identitet genom att försöka dölja sitt stigma med att spela en egenskap som anses ha högre värde än den ursprungliga. Ett annat sätt att hantera sitt stigma på är att helt enkelt ge sig hän. Ett stigma kan på detta sätt ge namn åt en problematik som annars skulle förbli dold, t.ex. att man identifierar sig med missbrukare och på det sättet ser sig själv som missbrukare, vilket är första steget till rehabilitering.

Det finns likheter med både stämplingsteorin och teorin om stigma eftersom båda ger förklaringar på hur människor sätter andra människor i fack. Fack som påverkar människors liv i en negativ riktning och som är svåra att ta sig ur.¹⁴

3.4 Den kommunikativa handlingen, systemet och livsvärlden

Grundläggande för Habermas tänkande är begreppet kommunikativt handlande som tar upp förutsättningarna för att uppnå samförstånd, framförallt vad gäller frågor om sanning och moralisk riktighet. Habermas är ute efter den grundläggande uppbyggnaden av språket, oberoende av vem som talar. Det är hur vi talar när vi talar och framför allt, vad det vi säger grundar sig på, som är det viktigaste i hans teori.

En kommunikativ handling är: då vi, uttrycker oss om något, tillsammans med någon annan, (det är en förutsättning för kommunikation, att vi är åtminstone två) om fakta eller sakförhållande. Vi använder språket för att hävda att något är sant/osant, normmässigt riktigt/oriktigt eller sannfärdigt/osannfärdigt. Den vi kommunicerar med måste göra tre ställningstagande: är det talaren säger: sant, (norm)- riktigt och sannfärdigt? För att ställningstagandena ska bli riktiga måste åhöraren verkligen förstå talhandlingen. Man måste uppnå samförstånd, genom språket. Även om vi är oense så försöker vi argumentera oss fram till detta. Habermas menar att vi omedvetet följer reglerna om ett språkligt förnuft. Språkets djupaste innebörd är att genom språkligt förnuftiga diskussioner skapa samförstånd.¹⁵

¹⁴ Goffman, (1992)

¹⁵ Månsson (a.a) kap.9

Habermas ser samhället som uppdelat i en livsvärld (= den värld i vilken vi har våra sociala relationer, arbetar, har familj och vänner) och ett system (=sakliga och anonyma relationer, på den ekonomiska marknaden eller i en statlig myndighet”) Dessa två delar upprätthålls av två helt olika mekanismer.

I livsvärlden vävs människors handlande ihop utav det språkliga förnuftet, och här sker en social integration. I systemen binds människornas handlande ihop genom pengar och makt. Även här sker en system integration.

Systemet i det moderna samhället koloniserar livsvärlden. Vardagslivet (livsvärlden) krymper och blir alltmer byråkratiserat och kontrollerat. Människan blir liten eller förklaras omyndig. Det finns experter på allt, och vi människor ser till att anlita denna experthjälp. Vi blir kunder/klienter i systemen i allt högre grad. Att systemet koloniserar sitt eget ”födelseland” ser Habermas som ett grundläggande samhällsproblem.

Habermas vill att: människor i en rationell (förnuftig) diskussion som är inriktad på ömsesidigt samförstånd skulle planera och utföra den materiella produktionen och besluta om de politiska mål som ska leda samhället¹⁶. Detta är Habermas vision om en demokratisk socialism. Den kommunikativa handlingen skulle då vara helt avgörande vad gäller samhällets fortsatta ”vandring”. Den viktigaste frågan blir då inte vilka beslut som fattas, utan att besluten fattas, och det efter en förnuftig diskussion med folket, där det starkaste och främsta argumentet står som segrare. Han ser den kommunikativa handlingen som både medel(en hjälp att nå samförstånd, på både individ och makro nivå) och mål(att nå fram med den kommunikativa handlingen i systemet) för att samhället ska kunna fortsätta sin ovan nämnda vandring. Habermas menar vidare att ett bra samhälle är det samhälle där så mycket som möjligt av det kommunikativa handlandet kan ske under så störningsfria förhållande som möjligt.

3.5 Samhällsstrukturen och anomi

I Durkheims sociologi är samhällsstrukturen ett tvingande, objektiva mönster, en uppsättning sociala fakta som utgör den oftast osedda ramen för mänskligt tänkande och handlande. Kulturlandskapet, stadens arkitektur och befolkningsfördelning är ett slags sociala fakta, språk, lagar, sedvänjor och kulturella företeelser som för individen framstår som naturliga och självklart riktiga ett annat, kulturella trender, massbeteende och moden ett tredje. Sociala fakta som Durkheim menar kan vara mer eller mindre påtagliga och beständiga men alla är de resultat av människors handlingar som konsolideras, och som sedan formar den enskilde individen och hans medvetande mer än han i sin tur formar dem. Durkheim betraktar samhällets struktur som ett tvingande och tinglikt mönster utanför individen, uppbyggt av sociala fakta. Även om Durkheim ser institutioner och andra sociala fakta som resultat av mänskliga handlingar hävdar han att de

¹⁶ Månsson (a.a) sid..333

bör betraktas som självständiga i förhållande till de enskilda aktörerna och att de aldrig kan förklaras utifrån individernas avsikter.¹⁷

Durkheim utvecklade ett funktionstänkande som teoretiskt perspektiv på samhället. Han menar att samhällsutvecklingen består i en fortlöpande differentiering och specialisering – arbetsdelning. Någon individualitet i tanke och handling uppmuntrades inte. Men med en ökande arbetsdelning frigörs individer från gruppens direkta övervakning och kontroll. Samhället övergår då enligt Durkheim från en mekanisk till en organisk form för sammanhållning. Detta leder till att individens frigörelse från förtryckande kollektiv har en baksida i form av rotlöshet och ensamhet. När gamla tätvävda nätverk som familje- och bygemenskaper löses upp blir det omöjligt att uppehålla traditionella normer och värdeskalor. Individen hålls inte längre tillbaka av kontrollerande moralregler och auktoriteter. Istället utvecklas ett ideal om ständigt överskridande men även människors behov av socialt skapande leder till ett överskridande av alla gränser. Det blir ett akut problem i våra dagar då ett sammanbrott av den traditionella sociala kontrollen sammanfaller genom att vi har utvecklat ett ekonomiskt system som förutsätter en ständig expansion av behoven. Vi får då enligt Durkheim ett samhällstillstånd där det råder oklarhet om värden, mål och normer och där varje tillfredställt behov blir basen för nya krav. Durkheim kallar detta tillstånd *anomi*.¹⁸

4. METOD

I texten nedan kommer vi att förklara vår arbetsprocedur, hur vi börjat, vilka metoder vi använt oss av och hur vi gått tillväga för att få in de svar vi letat efter.

4.1 Metodval

Vi valde att använda oss av två metoder i denna undersökning; standardiserade intervjuer och tematiserade intervjuer med en intervjuguide.

Genom att använda oss av dessa metoder ville ge en djupare belysning av ett antals människors vardag, med alla dess nyanser, den speciella miljö som dessa individer vistas i samt deras syn på sin situation som före detta missbrukare.

4.2 Val av verksamhet

För att få viss spridning på före detta missbrukare valde vi att kontakta två olika verksamheter där före detta missbrukare befinner sig på. Vi har försökt att hitta både ”statiska verksamheter”

¹⁷ Månsson (a.a).sid 30

¹⁸ Månsson (a.a).sid 33

(vilka arbetar traditionellt) och ”flexibla verksamheter” (där man arbetar med icke traditionella metoder)¹⁹.

Den ena verksamheten är behandlingshemmet ”En dag i taget” (EDiT) och den andra är projektet Subutex på Metadonavdelningen på Sankt Lars psykiatriska mottagning. Båda verksamheterna finns i Lund.

EDiT erbjuder behandling under två år som sträcker sig från morgon till kväll i cirka fem veckor. Därefter fortsätter behandlingen i mindre omfattning det första året för att sedan avta till tolv träffar under andra året.

Projektet Subutex har ingen dagbehandling utan hit kommer före detta missbrukare för att hämta tabletter och samtala med kuratorer och läkare ett par gånger i veckan. Subutex behandlingen kan i viss mån liknas vid Metadon- programmen som är mera kända och beprövade i vårt samhälle.

4.3 Urval av intervjupersoner

Vi tog kontakt med Bengt Arthur och Mats Svensson och frågade om vi fick komma till behandlingen (Subutex) och behandlingshemmet (EDiT) och presentera oss och vårt projekt och de önskade oss varmt välkomna.

Vi har intervjuat de som ville berätta sin historia för oss, de som ansåg sig orka med det.

För att få ”tillgång” till dessa människor har vi dels använt oss utav en ”dörrvakt” eller en ”gatekeeper”²⁰, och dels av snöbollsmetoden²¹. På behandlingshemmet kom vår gatekeeper att bli föreståndaren Bengt Arthur Cederholm.

Till Metadonbehandlingen gick vi främst för att få faktakunskaper, något vi kände att vi saknade. Patienterna vid metadonbehandlingen kom vi att intervjuas utanför institutionen då vi i sig inte var intresserade av deras behandling utan mer intresserade av deras fria tid som uppstått. Vi använde oss således inte av någon ”gatekeeper” för att komma i kontakt med Subutex patienter utan kontakten togs av oss intervjuare då en av oss hade kännedom om personer som genomgick behandling med Subutex.

Detta verkar vara det enklaste sättet att få denna grupp av människor att vilja ställa upp. Kanske resonerar de såhär: om föreståndaren eller vännen litar på intervjuaren så gör jag det också, och låter sig därmed intervjuas.

Det är i denna sorts undersökningar oerhört viktigt med tillit och förtroende, och vi antog att med hjälp av föreståndare och vänner till missbrukare skulle vår utgångspunkt förbättras avsevärt

¹⁹ Stojanovic (1998)

²⁰ Denscombe, (2000) Sid. 94

²¹ Denscombe, Martyn (2000) Sid.24

gentemot om vi helt sonika kommit in på behandlingen/behandlingshemmet och frågat om vi fick intervjua någon.

4.4 Empiriskt arbete

Vi har sammanlagt gjort sex intervjuer. Intervjuerna varade mellan 45-90 minuter. De standardiserade intervjuerna (expertintervjuerna) tog mer än denna tid i anspråk, upp emot tre timmar, närmare bestämt. Det var svårt att avbryta då vårt intresse för dessa frågor går långt utanför ramarna i detta arbete. Vi kom ofta in på personliga saker och vi som intervjuare hade svårt för att stoppa detta då vi tyckte att det i sammanhanget var av väldigt intresse.

Två av intervjuerna var så kallade expertintervjuer, dvs. med människor som arbetar och ansvarar för dessa båda behandlingsformer. Dessa fick svara på frågor från det standardiserade frågeformuläret. Intervjuerna gjordes för att vi skulle få bättre kännedom om hur de här verksamheterna arbetade för att vi lättare skulle förstå vilken situation före detta missbrukare befann sig i.

Sedan genomförde vi fyra tematiserade intervjuer med patienter/klienter vid de olika behandlingarna. Intervjuerna var uppbyggda kring en intervjuguide kring vilken vi försökte få intervjupersonernas åsikter, erfarenheter, attityder och förhållningssätt till de teman vi var intresserade av. Intervjuguiden var uppbyggd kring några olika teman, så som livssituation, identitet före och efter missbruk, stigmamedvetande, olika behandlingsmetoder, förhållande till samhället, fritid och framtidsutsikter. Dessa teman samspelar och är integrerande delar av före detta missbrukares totala situation. Utöver dessa fasta frågeområden har vi också låtit före detta missbrukare själva styra vad de ansåg vara viktigt samt givit stort utrymme för fria funderingar och synpunkter. Vi försökte vara flexibla vid varje intervjusituation för att på så sätt ”krypa under skinnet” på informanterna och få dem att prata ur hjärtat.

Tyvärr är alla intervjuerna gjorda med män, vi lyckades inte finna någon kvinna att intervjua. Möjligen kan det vara så att kvinnor befinner sig på andra arenor som är mer insynsskyddade, detta har vi inte funnit stöd för någonstans utan detta är våra egna antaganden att kvinnor gärna och hellre deltar i slutna verksamheter. Vi tycker att det skulle vara intressant att få en kvinnas aspekt på vårt valda projektområde, men lyckades alltså inte intressera någon för detta. Möjligen kunde vi ha gjort fler intervjuer, men vi ansåg att materialet skulle bli uttömmande nog. Det uppstod en mättnad hos oss som berodde på att materialet för oss var heltäckande efter dessa intervjuer. Vi hade fått olika perspektiv på olika saker.

I uppsatsen har vi valt att ha med många intervjuer för att läsarna skall få en närhet till de intervjuade genom att deras egna uttrycksätt presenteras men också för att våra intervjupersoner är de som bäst klär sina känslor med ord.

4.5 Dokumentationsstrategier

Vi valde att spela in intervjuerna på band. Alla intervjupersoner har givit sitt medgivande till detta. Genom att använda bandspelaren kunde vi ordagrant skriva ut intervjuerna men också följa minspel, gester och göra personliga anteckningar samt korta preliminära tolkningar²².

4.6 Anonymitet

Vid varje enskilt mötte med klienterna lovade vi dem anonymitet. Vi har skyddat våra intervjupersoners anonymitet genom att använda oss av pseudonymer.²³

4.7 Att vara intervjuare

Det finns vissa tumregler vi följde i intervjusituationen. Forskarna Holme och Solvang²⁴ kallar dem för samtyckeskravet, informationskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

Vi ville få intervjupersonerna att ställa upp av eget intresse, d. v. s att de skulle samtycka till att medverka som intervjupersoner. Vi fick även deras samtycke till att publicera det de sagt under intervjuerna. Därefter informerade vi våra intervjupersoner om syftet med vår uppsats, hur undersökningen i stora drag skulle genomföras och inte ta med etiskt känsliga uppgifter om dem, d. v. s sådant som de sagt till oss i förtrolighet och skulle uppleva som obehagligt eller kränkande ifall andra fick veta. Vi lovade dem konfidentialitet genom att använda oss av, som vi tidigare nämnt, pseudonymer.

Sist hade vi också nyttjandekravet i åtanke. Med detta menar vi att vi lovade intervjupersonerna att intervjuerna enbart skulle användas för vetenskapligt arbete, i detta fall vår uppsats och att ingen av verksamhetsfolket de hade kontakt med skulle ta del av uppgifterna.

En annan viktig sak vi tänkte på var att intervjupersonerna i den mån det är möjligt skulle få befinna sig i en för dem hemvan miljö²⁵. Det var en hemvan miljö för informanterna på EDiT och vi (intervjuarna) kände oss väl omhändertagna. Vi tror att efter rekommendation ifrån Bengt Arthur så kände informanterna på EDiT att det var okej att delta i vår studie och att de kunde tala fritt med oss.

Den gången vi kom till EDiT och Metadonavdelningen kände vi intervjuare oss aningen spända inför situationen. Det är inte varje dag man träffar människor som lever under dessa

²² Trost (1997)

²³ Vilket Taylor-Bogdan (1984) rekommenderar.

²⁴ Holme – Solvang (1997)

²⁵ Holme- Solvang (a.a) Kap. 7

förhållanden, medicinering och nybliven icke missbrukare. Hur som helst med nerverna på helspänn gick vi dit och upptäckte att det var en väldigt harmonisk stämning på båda ställena, även om en viss skillnad i ordning var påtaglig.

Metadonavdelningen genomförs av olika personer som vi inte visste vart de tillhörde, och nyfikna som vi är så undrade man. Tempot var högre här (på Metadonavdelningen) och det verkade eller tedde sig aningen rörigt. Men på båda ställena var människorna väldigt välkomnande.

Intervjuerna förflöt avspänt och trevligt och inte mycket väsen blev det av vår nervositet, den lade sig och vi kände oss välomhändertagna. Intervjupersonernas entusiasm för att berätta fick oss att bli verkligt inspirerade.

Intervjuerna som vi utförde utanför Metadonavdelningen genomfördes på olika platser, en hemma hos informanten, den andra hemma hos intervjuaren (forskaren). Orsaken till att intervjun genomfördes hemma hos intervjuaren var att den specifika informanten är en avlägsen men dock släkting till intervjuaren, det kändes bra från båda sidor att genomföra intervjun där. Intervjuerna flöt bra och dialogen var öppen hela tiden. Detta på grund av att informanterna var villiga att berätta så mycket om sig själva, men också på grund av att vi (intervjuarna) har ett egenintresse i detta område, och givetvis hade många följdfrågor att ställa under de övergripande temana.

Närhet eller distans är ett dilemma man har som intervjuare. Vi kände att vi kom in bakom kulisserna på EDiT, att vi fick ta del av väldigt mycket just för att vår ”gatekeeper” fann vår undersökning oerhört intressant. Bengt gav oss mycket mer än vad som kunde förväntas av honom och vi kände att han entusiasmerade oss att fråga och fråga åter igen. Intresset och närheten mellan oss som intervjuare och intervjuperson gjorde det hela så mycket enklare.

Vi kände att vi kom otroligt nära många informanter, dock inte alla. Vi vet av tidigare erfarenhet att man genom att skapa närhet kan komma mycket djupt in på informanterna och är/var medvetna om detta. Vi var också medvetna om att intervjuer av denna sort med denna målgrupp ibland är både rörande och tragiska. Vi hade således med oss en förförståelse för uppgiften vi stod inför. Det är viktigt att som intervjuare tillåta sig själv att känna, för att helt ta in berättelsen man får presenterat för sig.

Närheten blev dock aldrig så stor att den skapade manipulations risk mellan oss och informanten.²⁶

²⁶ Sjöberg, Katarina (1999) sid. 193

4.8 Empati i interaktionen

Empati är en känsla som gärna tar överhanden vid denna typ av situationer, allra helst om man som intervjuare har en fallenhet för denna känsla. Man känner att dessa människor fått utstå otroligt mycket samtidigt som man vid utskrift av intervjuerna kan känna en frustration över att de gång på gång återfallit till missbruk.

Eftersom vi tidigare skrivit en uppsats om anonyma narkomaner och kände människor i vår närhet som blivit beroende av droger kunde vi känna både ”affektiv och kognitiv” empati²⁷. Vissa informanter berörde oss mer än andra, särskilt de som vi anser vara en produkt av ett samhälle som gärna sopar problemen under mattan, ett samhälle som många gånger väljer eller i alla fall valt att blunda för fakta.

Vi kände många gånger genom arbetet att vi sögs upp av deras livshistorier och att vi skulle vilja fråga mer och mer. Vi ville veta för att förstå vad som rörde sig inom dessa människor nu och då. Empati är en känsla som för oss betyder att man känner med människor, att man kan sätta sig in i deras historia. Vi tror dock att den som inte levt som missbrukare aldrig riktigt kan förstå vilken svår situation och vilka svåra förhållanden dessa människor lever under. Den människa som tror sig veta vad det innebär att vara missbrukare utan att vara det är ute på fel väg. Detta är nog inget som vi drogfria kan prata i som att vi har full förståelse och full koll på vad det innebär. Men empati kan man känna och det gör man om man som vi får dessa historier presenterade för oss på ett så här personligt sätt.

3.9 Analysarbetet

Då det inte finns några generella modeller för materialbearbetning inom den kvalitativa forskningen kommer vi här att tala om hur vi har gått tillväga.

Vi har läst intervjuerna i olika omgångar för att lära känna vårt material utantill²⁸. Den första gången vi läste dem försökte vi klassificera dem utifrån våra frågeställningar, andra gången letade vi efter fakta som kunde belysa de teman vi var intresserade av, den fjärde gången för att leta efter teman som fanns i intervjuerna men som vi inte tagit upp i vår intervjuguide. Sist läste vi igenom intervjuerna på jakt efter nyckelord och individuella egenskaper.

²⁷ Holm (1987).

²⁸ Taylor-Bogdan (a.a)

5. PRESENTATION AV VERKSAMHETERNA, PERSONAL OCH KLIENTER

5.1. Behandlingshemmet EDiT

EDiT (En Dag i Taget) är ett behandlingshem för missbrukare där det råder nolltolerans av missbruk. Det är en öppenvårdsbehandling, vilket innebär att patienterna kan fortsätta sitt sociala liv med jobb och relationer utan större inverkan från behandlingen.

EDiT bedrivs enligt Anonyma Alkoholisters²⁹ 12-steps program som har använts inom klinisk behandling av alkoholister i mer än 50 år. De tolv stegen innefattar att erkänna att det existerar ett problem, att söka hjälp, självbedömning, konfidentiellt själv avslöjande, gottgörelse där skada har åsamkats och att arbeta tillsammans med andra drogberoende som vill tillfriskna. 12-steps programmet används även av Anonyma narkomaner³⁰ (NA) och av människor som lider av andra destruktiva beroenden som t.ex. läkemedel, mat och spel.³¹

Primärbehandlingen är första steget för avvänjning från missbruk. Den som under sin behandling behöver extra stöd för att bevara sin nykterhet kan delta i primärbehandlingen utan extra kostnad.

Primärbehandlingen pågår dagtid fyra dagar i veckan i fem veckor. Alternativt finns det primärbehandling på kvällstid. Då träffas patienterna tre kvällar per vecka i 10 veckor.

Den som önskar att övergå mellan behandlingarna på dag- och kvällstid och vice versa kan göra det efter samråd med behandlingspersonal och eventuell remittent utan extra kostnad

Efter denna behandlingstiden så får man efterbehandling i 24 månader som är inkluderat i behandlingskosten.

Första halvåret är primärbehandlingen upplagd så: att klienterna träffas en gång i veckan och andra halvåret träffas de en gång var fjortonde dag. Andra året blir träffarna mer glesa och patienterna träffas en gång i månaden.

²⁹ Anonyma Alkoholister uppstod som en självhjälpgrupp för alkoholister via den pietistiska Oxfordrörelsen redan på 1930-talet i USA. Rörelsen bygger på alkoholister som hjälper varandra, regelbundna möten, utbyte av erfarenheter, gemenskap, förtröstan på hjälp från en högre makt, och sist men inte minst kravet på en total avhållsamhet från alkohol (<http://www.endagitaget.se>)

³⁰ NA är en ideell gemenskap eller förening av män och kvinnor för vilka droger blivit ett allvarligt problem. Medlemskap i NA är fullständigt frivilligt: inga medlems- eller närvarolistor hålls, vare sig för NA:s eller någon annans räkning. Medlemmarna lever i samhället och närvarar på frivilliga möten på egen tid. Centralt för NA:s program är en betoning på vad som kallas ett "andligt uppvaknande", med tyngdpunkt på dess praktiska värde. NA har inga professionella terapeuter, inga inrättningar för boende och inga kliniker. NA är fullständigt självförsörjande och accepterar inga ekonomiska bidrag från icke-medlemmar. Likaså är det generellt så att grupper och servicekommittéer sköts av medlemmar, för medlemmar (<http://www.nasverige.a.se>).

³¹ <http://www.endagitaget.se>

Det ingår i primärbehandlingen träffar för anhöriga, nära vänner och primärpatienter den sista helgen varje månad..

Man kan även få genomföra ett arbetsplatsprogram i EDiT:s lokaler för arbetsgivare. Detta arrangeras 6 ggr/år enligt separat inbjudan och informationen tar en halv dag. Kostnaden ingår också i primärbehandlingen.

EDiT informerar också på arbetsplatser, detta sker i beställarens lokaler, detta tar två 45 minuters lektioner med rast och bestäms när det skall ske av båda parter. Denna tjänst kostar.³²

5.2 Projektet Subutex

När det gäller medicinsk behandling av heroinister finns metadonbehandling som en substitutmetod. Vid metadonbehandlingen är målet att på sikt uppnå drogfrihet även från metadon. Men tillgängliga studier visar att metadonbehandlingen för flertalet missbrukare ofta måste vara långvarig, möjligen livslång. Metadon är således inte en fullkomlig medicin, framför allt inte för alla heroinister.

Därför har det inletts försök med en annan substitutmetod. Substansen kallas buprenorfin och det kommersiella namnet är Subutex. Subutex är ett mildare medel än Metadon, med färre biverkningar. Liksom metadon är det ett läkemedel, mot heroinsug.

Medlet inregistrerades i Sverige 1999³³ som ett projekt för att reducera väntetiderna till metadonbehandling. Numera får alla som väntar på metadon Subutex under väntetiden.

Därefter får klienterna välja om de vill fortsätta på Subutex, övergå till metadon eller avbryta behandlingen.

Subutex får också användas vid substitutbehandling av opiumberoende i samband med social och psykisk behandling.

I Subutex projektet har man intentionen att successivt trappa ner patientens behov, detta under kontrollerade former och under en längre tid. Detta berättar avdelningsföreståndaren Mats Svensson på Metadon mottagningen i Lund.

Enligt Mats finns det strikta regler runt både metadon och Subutex utskrivningen.

”Klienterna skall vara drogfria under tiden ...detta undersöker vi med urinprover. De ska ha en ordnad bostad och en behandlingskontakt, rådgivare”.

³² <http://www.endagitaget.se>

³³ Det är ännu inte reglerat av Socialstyrelsen. Subutex är dock godkänt av Läkemedelsverket och står i Fass.

Mats berättar vidare att det endast är ett antal handplockade personer som får ta del av substitutmetoden Subutex.

Subutex är det inte det enda som behövs för de tunga narkomanerna, det är olika delar som alla måste fungera för att det skall finnas utrymme för ett nytt icke missbrukande liv. Mats menar att det är alla delar, stora som små som måste få utrymme. För tunga narkomaner är inte det viktigaste en stimulerande fritid eller ett arbete – alla delar måste vara på plats och man måste bygga upp människan i fråga om ansvarskänsla och omdöme.

I en undersökning som gjordes under åren 2001 och 2002 (och som finns på Riksförbundet narkotikafritt samhälle (RNS) hemsida) redovisas mycket goda resultat av behandling med Subutex på heroinmissbrukare. Per Johansson som är ordförande i föreningen RNS kommenterar denna undersökning på följande sätt:

”Det finns ingen anledning att avvisa Subutex i narkomanvård för att "man byter en drog mot en annan drog", även om man inte ska underskatta de etiska problemen med detta. /---/Men en stor risk med Subutexbehandling är att beslutsfattare kan få för sig att det är ett "Sesam öppna dig" till hela narkotikaproblemet. /---/ Subutex kan vara en krycka för en liten grupp mycket hårt drabbade heroinister, men det får aldrig bli en ursäkt för att inte sätta in andra nödvändiga åtgärder mot narkotikamissbruket”.³⁴

Johansson menar vidare att stoppa nyrekryteringen till narkotikamissbruket är den helt avgörande saken i narkotikabekämpningen.

”Då handlar det om ganska vardaglig typ av myndighetsutövning från polis och socialtjänst i samverkan. Skolan måste också ta på sig rollen av upptäckare och inte nöja sig med att informera om drogers farlighet. Flera skolor är på gång med misstankebaserade - frivilliga - drogtestar bland eleverna. Det ser inte ut som om de får särskilt mycket stöd uppifrån för detta.”

5.3 Personalen

Här ger vi en kort introduktion till personalen vi intervjuat och vars berättelser ligger till grund för vår uppsats.

³⁴ [http:// www.rns.se/comment](http://www.rns.se/comment)

Bengt Artur är en man i 60 års åldern. Han har varit nykter i 17 år efter ett missbruk i 25 år. Bengt Artur jobbar idag med att rehabilitera missbrukare och är ägaren till öppenvårdsbehandlingshemmet EDiT.

Bengt Artur har haft en väldigt tufft i uppväxt. Han säger att trots att alla i hans familj dog av alkoholmissbruk hamnade han där själv. Han hade försökt bli nykter i många år men aldrig tidigare lyckats. När frun ställde krav familjen eller alkoholen så valde han alltid familjen, men fortsatte dricka ändå. Vändningen kom när han blev tagen i en polis kontroll för rattfylla, då förstod han att han hade problem som han måste lösa. Så kom han in på ett behandlingshem och sedan dess har han varit nykter.

Mats arbetar som avdelningsföreståndare på Metadonmottagningen på St: Lars området i Lund. Han har arbetat här sedan – 95 och har under dessa år skaffat sig en oerhörd kunskap om dessa människor och deras levnadssätt. Mats var också med i projektet där Subutex infördes till en handplockad grupp patienter. Han berättade mycket under vår intervju med honom, och vi kände att vi fick allt och mer därtill i fråga om hans kunskap. Vi blev väl bemötta av honom och fick oss en inblick i behandlingsformen och arbetet på mottagningen.

5.4 Klienterna

Vi tänkte här ge en kort introduktion till före detta missbrukare vi intervjuat och vars berättelser ligger till grund för vår uppsats.

Nils är 50 år och har varit nykter i nio år vid detta lag. Idag jobbar Nils som behandlingsterapeut och behandlingsansvarig för drog, spel och alkoholmissbruk på EDiT. Jobbet ger honom en mening med livet då han kan hjälpa fler ur missbruket. Nils är en man som har två kraschade äktenskap bakom sig, det första pga. sitt alkoholmissbruk och det andra för sitt spelmissbruk. Det var först efter dessa två kraschar som Nils bestämde sig för att bli spel och alkoholfri, det var med stor beslutsamhet och vilja som han gjorde detta. Efter många misslyckade rehabiliteringar kom han slutligen till EDiT som blev hans port till ett normalt liv. Nils viktigaste slagord är tillit, man måste känna tillit för att kunna gå vidare. Att återfå självförtroendet var en viktig del i rehabiliteringen. Idag känner han glädje över att vara pappa till de två söner han har och kan idag finnas för dem som han inte har kunnat som missbrukare. Han kännetecknas enligt oss av stor beslutsamhet och vilja men också som en stor resurs för människor som har liknande problem som han.

Igor är 28 år idag och lever drogfri sedan två år tillbaka. Han berättar att han egentligen inte vet varför han började med droger i tonåren men han tror att det har varit en successiv process där

han sökte sin tillhörighet med någon, för föräldrarna låg alltid på gränsen till skilsmässa tills de slutligen skiljdes. Det var då de starkare drogerna kom in i bilden och beroendet blev konstant. Igor berättar att efter ett par misslyckade behandlingar är han idag glad över att vara drogfri, men samtidigt tycker han att det är en skör drogfrihet, för han måste ständigt sysselsätta sig, han studerar, han har en hund att ta hand om och har blivit medlem i KRIS (Kriminellas revansch i samhället) vilket fyller hans fria tid. Igor är fåordig men öppenhjärtig när han berättar om sitt liv, kort och koncist. Han berättar om tomheten som uppstått i honom när han inte längre missbrukar droger, att han måste fylla den tomheten med något. Hur svårt det är att återanpassas till samhället, om rädslan för nya personliga relationer.

Niklas är 38 år och går på behandling vid Metadonavdelningen i Lund, på Subutex ett nytt projekt som startat för inte så länge sedan.

Niklas har varit missbrukare i många år och tagit heroin som huvuddrog de senaste åren. Han har nu varit drogfri i knappt två år med hjälp av Subutex. Han bestämde sig för att sluta långt innan han kom till på Subutex men väntan var lång, dryga två år väntade han och hans tjej. Oturligt nog hann hans tjej dö av en överdos innan de kommit igång och för Niklas betydde detta det slutgiltiga steget till drogfritt liv. Idag lever han ensam med sin hund och har nyligen fått arbete och har också börjat bearbeta sin skuld till samhället i form av återbetalning via skuldsanering. Niklas pratar mycket om återanpassning och socialt nätverk som avgörande faktorer för ett fortsatt drogfritt liv. Han framstår som en viljestark person med en lätt skepticism mot samhällets ”icke” hjälp för missbrukare.

Anders är runt 25 år och är knuten till Subutex. Just nu är han dock ute i kylan som han själv säger. Anledningen är okänd för oss och inte av intresse då vi inte undersöker metoderna i Subutexprojektet utan människan på Subutex. Anders har jobb som han ordnat själv och menar att detta ger honom en oerhörd trygghet. Fritiden ägnas åt gamla intressen såsom fotboll och sport av alla de slag, själv utövar han för tillfället ingen sport eller fritidsaktivitet knuten till föreningsliv men har planer på detta. Han säger att han ännu inte riktigt är redo att ingå i en ”normal” social enhet, utan det är just nu nog med jobbet. Anders är en person som väldigt tidigt kommit på fel bana men som nu funnit en trygghet i tillvaron på grund av jobbet.

6. ATT LEVA SITT LIV SOM FÖRE DETTA MISSBRUKARE

Vi kommer i detta kapitel att redogöra för vad personerna inom EDiT och Subutex uttryckt om institutionernas/medlens betydelse för deras socialisering till det vardagliga livet, om deras missbrukarliv, om deras syn på sina värderingar då och nu. Vi vill ge läsaren en bild av vad som betytt något för dessa människor samtidigt som vi vill ge en bild av personerna i fråga.

6.1 Orsaker till missbruk

Det finns många olika orsaker till att individer börjar missbruka och vi har i våra intervjuer fått höra många olika orsaker. De orsaker som mest frekvent angavs redovisar vi nedan under de tre följande underrubrikerna; Utanförskap, Nyfikenhet och Viljan att tillhöra.

6.1.1 Nyfikenhet

Nyfikenheten är en stor anledning till det begynnande missbruket. Är man nyfiken ökar viljan att prova på saker och förstå vad saker och ting handlar om och vad det är. Intervjupersonen Niklas säger så här om nyfikenhet:

”Varför jag började missbruka? Nyfikenhet, och att man ville vara tuff! Detta är många år sedan och det har runnit mycket vatten sedan dess men nyfikenheten, helt klart fick mig in i svängen.”

Det är många år sedan de flesta av våra informanter startade sitt missbruk, men alla säger de samma sak, nyfikenhet är det avgörande. För Niklas handlade det dessutom om en oerhört stor rastlöshet, inom honom. Han är och har alltid varit en rastlös och kickfixerad person berättar han. Det som inte hände av sig själv fick han till att hända. Då han var runt femton år så var det droger som fick livet att glänsa. Han beskriver sin första gång med att det var kul, det hände något och att han var ”jävligt nyfiken och uppjagad över en kick” som han själv uttrycker det. Nyfikenheten är många gånger enligt våra informanter språngbrädan till helvetet för de människor som av naturen är beroendepersoner.

6.1.2 Utanförskap och saknad av tillhörighet

Flera av våra informanter pratar om en känsla av utanförskap som gjort sig påmind ganska tidigt i deras liv. Några av dem kände att de inte hörde hemma någonstans och beskriver det som ett av sina livsproblem som de ville döva med hjälp av i princip vad som helst. Ingen förstod dem. Det som egentligen hände var att de inte förstod sig själva, de förstod inte sina egna reaktioner och förstod inte förrän det var för sent att de var missbrukare.

Har man ingen tillhörighet någonstans så skaffar man sig tillhörighet, och det kan vara i princip i vilken grupp som helst, men en grupp som man känner att man hör hemma i – hur fel det än är. Människans behov att tillhöra en grupp och att hänga med i utvecklingen, är stor. Viljan att lära, förändras och tillhöra har både en psykologisk och en social dimension. Att tillhöra är ett argument som i intervjuerna kommit upp ett otal gånger, som orsak till missbruket, man vill ingå i en grupp. Så här säger intervjupersonen Igor:

”Att aldrig tillhöra familjen på riktigt och ständigt känna oron för/om den skall splittras, det är fruktansvärt! Att inte känna tillhörighet någonstans, när jag behövde det som mest, denna känsla har följt mig och jag tror att den har bidragit till att jag överdriver med att hålla ihop familj och vänner, jag är ständigt orolig för att de skall lämna mig”

Idag tillhör Igor en grupp människor, (de inom NA) men ser sig inte som en del av detta i all oändlighet. Att tillhöra för honom är inte det viktigaste idag, han har lärt sig att leva med sin känsla av icke tillhörighet och anser sig inte behöva tillhöra en specifik grupp längre. Men vid missbrukets början så var det tillhörigheten som styrde, han behövde någonstans att få ”vara sig själv”, som han uttrycker det.

Andra som vi pratat med uttrycker starkt hur mycket tillhörigheten har betytt för dem efter det att missbruket upphört, tillhörigheten inom EDiT, Subutex men också inom de olika NA och AA gemenskaperna. Intervjupersonen Niklas uttrycker sina känslor inför detta:

”Subutex betyder för mig ett oerhört stöd, ett ställe att gå till för att prata med läkare och kuratorer och annan kunnig personal. Man känner acceptans gentemot sin person och man lär av varandra, människorna här har kommit olika långt i sin ”drogfrihet” och detta gör att de andra kan vägleda exempelvis mig som inte varit ”drogfri” mer än ett och ett halvt år. Trots detta är det så att jag kommit väldigt långt i min rehabilitering, mycket tack vare mitt sociala nätverk som gett mig både jobb och självförtroende. Detta betyder oerhört mycket för mig, ja det betyder mycket för alla som sitter i denna situation”

6.2 Osäkerhet inför förändring och rädslan för att upptäcka sig själv

Alla människor vill förstå och kunna hantera den värld vi lever i. Vad som hjälper här är att få allt organiserat och överblickbart. Men världen vi lever i är inte alltid gripbar. Vi behöver hela tiden planera och omstrukturera i våra liv och det kan vara oerhört svårt för en före detta missbrukare att förstå vidden av allt detta som vi ”vanliga” människor ställs inför varje dag. Osäkerheten vad som kommer ”sen” kan hämma utvecklingen.

Intervjupersonen Niklas säger såhär om den osäkerhet och rädsla han känt:

”Det avgörande steget, att välja drogfrihet är bland det svåraste jag gjort, rädslan för det nya okända, det liv man inte kan, gör många gånger att man hemfaller åt missbruk gång på gång. Efter en vända på avgiftning så är man

ren... men fullständigt itu... Man har ett enda surr av tankar i huvudet och man klarar inte att hantera detta själv. Man känner skuld, skam och allt annat... ångest i stora mått. En skitsak blir hur stor som helst i huvudet på en missbrukare”

Niklas menar på att han som missbrukare sedan många år tillbaka vet hur han skall leva sitt liv, men inte hur han skall leva som en ”vanlig” person.

Att tvingas ta ansvar och att genomgå en mycket smärtsam förändring avskräcker, detta betonas av alla våra informanter. Det blir enligt intervjupersonen Anders ofta att man redan samma dag man kommer ut från en avgiftningsrunda är igång igen. Man klarar inte av det själv. Enligt Anders behövs det människor som tror på en och som ger knuffar i rätt riktning. ”Detta kan vara livsavgörande” säger Anders och fortsätter:

”Jag fick ett jobberbjudande och skulle ta ett beslut, vill jag ordna upp mitt liv? Detta är kanske den enda chansen jag får, ändå så tvekar jag inför detta, osäkerheten inför min egen kapacitet gör att jag inte riktigt vågar tro på att klara det, därför är det lättare att tacka nej. Man sitter ensam och begrundar detta och tror mindre och mindre på sig själv, man behöver en spark i baken för att våga, som tur var så var min tänkta arbetsgivare mycket envis och tog inte nej som ett svar utan fortsatte att fresta, detta var nog avgörande – hans enträgenhet. Jag är mycket glad idag över att jag hoppade på tåget men kan känna ångest ännu inför uppgifter på jobbet som skall göras, jag undrar ständigt om jag skall klara av det eller detta. I de flesta fall klarar jag av vad som tilldelas mig och om inte så finns min arbetsgivare där och ger mig en knuff/ .../Jag kan bara tacka min lyckliga stjärna för detta livsavgörande.”

Det har i våra intervjuer framkommit att det kan ta veckor efter avvänjningskuren på 21 dagar att få en plats på behandlingshem. För intervjupersonen Niklas tog det två år att bli inskriven på Subutex projektet och detta innebar för honom en enormt stor förlust, hans flickvän sedan många år tillbaka- dog av en överdos – i väntan på behandling.

Niklas berättar:

”Att hon skulle hinna dö, det känns hemskt men kanske är det det som skulle till för att jag skall sitta här idag, det är oerhört smärtsamt att prata på

det viset, jag saknar henne och tänker på henne alltid, men som där var någon sa – hon är en ängel som just nu vakar över mig”

Niklas berättar vidare om en stor rädsla för att upptäcka sig själv. Han undrar ofta vem är jag efter alla dessa år och denna känsla skrämmer honom. Kanske var det på grund av detta som han fick återfall på återfall? Han säger att:

”Det är många gånger så, att det inte går att finna reda i huvudet efter en användning och man vet varken ut eller in, då är drogerna en bra medicin, tycker man då man är i svängen så att säga”.

6.3 Vikten av socialt nätverk

I våra intervjuer så påpekar informanterna hur viktigt det är med ett socialt nätverk och att alla dess delar fungerar. Den sociala delen är en av de viktigaste delarna i före detta missbrukares liv menar våra intervjupersoner. Att de har någon att vända sig till och att människor i samma situation stöttar dem.

Att de har genomgått en behandling för drogfritt liv garanterar inte ett normalt liv efteråt. Det blir ofta att de hamnar i samma kretsar igen. Intervjupersonen Igor pratar om en tomhet som uppstått efter att han blivit drogfri:

”Tombeten kommer kanske ifrån att man visste hur det gick till i det livet man levde innan, det kunde man ju utan och innan. Att anpassa sig till samhället, att ha relationer till andra människor det är ju helt nytt, man är nybörjare om man säger så. Men jag känner att jag gör mitt till för att det skall fungera. Jag gick på mina möten på EDiT ett tag, liksom jag gick på NA möten. Nu studerar jag och har köpt en hund, jag försöker fylla fritiden med något viktigt så jag har även blivit medlem på KRIS”

De här människorna har blivit avsocialiserade och har ofta ”bränt” sina vänskapsrelationer. Det är tyvärr inte ofta som de har ett tätt nätverk runt sig efter år av missbruk, på grund av svek och lögn mot sina anhöriga och vänner. Någon har det medan andra skaffar sig ett nätverk som skall vara svårt att falla igenom. Alla gör på olika vis. Våra intervjupersoner har sagt att det viktigaste är att återupprätta relationerna med familjen. Många fick skaffa nya vänner då de gamla vännerna ofta var fortfarande aktiva missbrukare. ”Man får börja från scratch” berättar Niklas i intervjun. Intervjupersonen Igor säger såhär om sitt nätverk:

”Då jag var drogfri så fick jag upp ögonen för min situation och fann att jag hade bränt mina skepp på alla håll. Att reparera dessa relationer tar oerhört lång tid och många gånger gör man sina medmänniskor besvikna. Jag hade min mor vid min sida, min sambo och till viss del min far men det var dom och det räckte inte. Men jag är oerhört tacksam för deras stöd... Jag bara kände att jag behövde fler och det fann jag i NA, där fann jag mitt stöd, givetvis fann jag också stöd i min behandling men på ett mer otvunget sätt inom NA”

6.4 Normer och värderingar

Intervjupersonen Niklas säger sig ha haft en rädsla för det normala livet. Han säger följande om regler och normer.

”Att arbeta och betala skatt det visste jag knappt att man kunde... Jag har levt på samhället i många år och har aldrig betalat någon egentlig skatt. Nu när jag fått arbete och skall göra rätt för mig ser jag vad andra fått betala, betala för att jag missbrukat. Det känns torftigt och snett, men jag har aldrig förstått detta. När man är i svängen så att säga så är det ju inte precis så att man går runt och tänker på skattetabeller dagarna i ända”

Normer är regler för hur man skall bete sig för att tillfredställa behov och tillmötesgå värderingar; principer för hur man bör leva och vara. Normer och värderingar är svåra att återskapa och tar tid för före detta missbrukare att ta till sig. De har länge levt som missbrukare under andra förutsättningar där lögn och manipulation tillhört vardagen. De vet helt enkelt inte vilka normer och värderingar som gäller i det ”normala” livet.

Värderingar innebär att individen har en preferens, att han/hon väljer eller föredrar något före något annat. Värderingar hör samman med behov. Människor värderar som positivt sådant som tillfredställer behov och som negativt sådant som inte tillfredställer dem.³⁵

Intervjupersonen Anders säger så samhällets värderingar av en före detta missbrukare:

”Man är ju missbrukare långt efter det att man slutat missbruka, detta är väl så för att man har gjort saker under sin missbrukstid som släpar efter, man är ju inte vit som snö på papperet även om man är ren från droger. Man har ju prickar hos alla möjliga instanser, det tar ju lång tid att bli kvitt sånt. Så nog är man stämplad och visst ser folk ner på en, men efter hand tycker jag nog att det blir bättre, man måste ju visa vilja också.”

³⁵ Stensmo (a.a) Sid.110 f.f

6.5 Rollövertagande, stämpling, stigmatisering och självkänsla

Flera av våra intervjupersoner berättar att de övertar roller som de på något sätt känner att de gjort sig förtjänta utav. Två av våra informanter såg det klart och tydligt och föll in i rollen som dessa (missbrukarrollen). De var utstötta och nere för räkning. De menar; att hur kan de hävda att de inte är missbrukare när de *"ligger och krälar för en sil"* som en av intervjupersonerna uttryckte det. Intervjupersonen Igor berättar om rollövertagande:

"Någonstans börjar jag se mig själv som missbrukare, fast att jag inte erkänner det. Jag börjar falla in i rollen som missbrukare och få den stämpeln som missbrukare på mig, från mig själv och från sambället och börjar på något vis att leva upp till den bilden. Man tar liksom den rocken på sig och man gör det nog omedvetet, men ändå. Jag kan se mönster hos mig själv under denna tid, andra påpekar att jag inte längre brukar utan att jag missbrukar och jag hänger väl på detta, typ ser de mig sådan så kan jag väl vara sådan, man bryr sig inte, det finns det inte tid till"

Intervjupersonen Niklas tycker däremot inte att det är viktigt om han av andra blir sedd som en missbrukare eftersom han *"skiter i vilket"* som han uttrycker det. Det är först såhär i efterhand som han känner en skam och har en urusel känsla.

För intervjupersonen Nils tog det lång tid innan han insåg att människor runt omkring honom förstod vad han sysslade med och hur de såg på honom, men när han väl började misstänka att de förstod så började skammen mala i honom, han säger:

"När jag insåg att familjen visste vad jag sysslade med så kunde jag inte se de i ögonen, jag satt faktiskt vid bordet och undvek deras blickar, jag hade huvudet böjt så långt ner det gick. Jag kände mig stämplad av dem som dålig människa som orsakade alla deras bekymmer och lidande. Jag mådde dåligt denna period och funderade på att begå självmord. Jag hade faktiskt ett rep och en pall i garderoben som jag skulle göra det på. Jag är glad att jag aldrig tog det steget".

Våra informanter var oense om i fall de fortfarande känner sig stämplade och stigmatiserade. Några berättar att de kände sig så men att känslan minskade för varje dag som de var drogfrä. En av intervjupersonerna trodde att känslan av stigmatisering har att göra med den egna självkänslan. Ju säkrare man blir på sig själv ju mindre märker man av stigmatiseringen menar intervjupersonen Niklas;

”Idag tycker jag inte att jag är stigmatiserad Jag tror att man blir starkare själv och det gör att känslan av att vara stigmatiserad försvinner på vägen. Man finner en sorts tillit och börjar tro på att man kan något då försvinner denna känsla med tiden.”

Intervjupersonen Anders berättar likaledes om att olika personer i hans omgivning ser olika på honom, en del; främst äldre människor ser honom nog alltid som missbrukare medan en hel del yngre människor mer och mer ser honom som ”vanlig” människa. Anders och fler av våra informanter pratar om att de känner sig stigmatiserade av personer som befinner sig utanför deras innersta krets, kanske bekanta som de haft innan missbruksåren eller av andra flyktiga vänner eller släktingar. Anders berättar vidare:

”Mest de äldre som inte egentligen vet något ser på en med ”sned” ögon, liksom de tror att de vet allt, att de vet att det aldrig blir något av mig. Men jag har nog visat en del och jag hoppas att jag när jag e klar har visat alla ”sned” ögon att det blev något av mig ändå”

Stensmo³⁶ menar att individer som är stämplade kan bli hänvisade till att umgås med andra stämplade. Detta ser man tydligt hos våra intervjupersoner. Många av intervjupersonerna pratar om att då de missbrukade fick allt svårare att behålla vänskapen med andra icke missbrukare. Dock var det så att de ofta hade kontakt med föräldrar och möjligen också någon enstaka vän som fortfarande inte gett upp. Intervjupersonen Anders säger såhär:

” När alla andra var borta så fanns bara de missbrukande vännerna kvar, ja givetvis min mor också, men ingen annan. Jag var på något vis fången i det livet, med inga utsikter till nya bekantskaper som möjligt kunde ha hjälpt mig. Jag var knarkare och bara knarkare, ingen människa. Inte ens de i socialtjänsten såg mig som person, utan snarare som ett fall till för dem att hantera. Jag skall inte säga att det hade tagit mig ur missbruket att bli sedd som människa men det hade kanske givit mig tron på mig själv åter, att någon gång på någon myndighet eller institution bemötas på ett personligt sätt, ett sätt som visade att: Jag bryr mig om ifall du knarkar, jag vill inte att du gör det! Jag vet att du duger till annat, vi gör något åt det!”

³⁶ Stensmo (1991)

6.6 De ”fria” valens betydelse

De olika val individer gör i livet är många gånger orsak till vad som sker senare i livet. Att välja eller hamna i fel sällskap är exempel på detta. Hamnar individen i fel sällskap kan han/hon bli dels stämplad som avvikare eller något annat missprydande dels kan han/hon ha svårigheter att anamma andra mer socialt accepterade livsstilar. Här refererar vi till intervjupersonen Anders som säger så här:

”Jag har alltid varit social av mig och haft vänner men tyvärr valde jag fel sällskap, de äldre och tuffare blev mina nyvalda vänner. Dessa val av vänner var förödande för mig och gjorde att jag som beroendeperson föll rakt ner med ett magplask, jag kunde ha gjort som familjen ville, jobba som min far gjort och blivit något men jag var viljestark och gick min egen väg och det var ingen genväg, snarare senväg, men det tänkte man ju inte då. Jag gillade stilen den föll mig rakt i smaken.”

Anders har gjort val i sitt liv, som att hamna i fel sällskap. I tidig ålder är detta något som ofta sker och som kan innebära fruktansvärda konsekvenser för personen i fråga. Det är inte alltid fråga om att välja fel i livet, det kan vara så att man som person söker sig till fel gäng eller samhörighet, kanske för att man som vi tidigare skrev om vill ha en kick. Man vill att det händer saker, man är rastlös och man är kanske en beroendeperson sedan födseln.

Intervjupersonen Nils berättade att för honom handlade det aldrig om ett medvetet, fritt val utan något som han råkade göra vid en viss tidpunkt i sitt liv:

”Val, jag har aldrig valt detta, det smög sig på och det var först när det var för sent som jag fick upp ögonen för min situation. Jag hade väl aldrig valt ett liv som missbrukare, det hade väl ingen. Jag föll in i det som om jag halkade på ett bananskal. Det är så lätt att bli fast så man förstår det inte själv.”

6.7 Vägen till förändring, vägen tillbaka till framtiden

Våra informanter menar att vägen mot en förändring går via kommunikation, många är de som beskriver mötena hos AA eller NA som avgörande. De hör andra prata om saker de kan känna igen sig i, de förstår att de inte är ensamma om problematiken i ett missbruk och genom det kommunikativa, kommer handlandet. Vi har hört det från flera håll ”det var Hans/Hennes ord som fick mig att förstå”. Intervjupersonen Nils säger så här om sitt beslut att ta tillbaka sin plats i samhället trots rädslan för att göra bort sig, och trots rädslan för att känna ett stort utanförskap;

”Jag satt på ett rehabiliterings centrum ”Språngbrädan” och bara kände, att nu får det vara slut! Här kan jag aldrig bli fri från missbruket, bland människor som var ständigt påverkade. Så ville jag inte ha det. Jag reste mig och gick raka vägen till min assistent och sa att jag vill bli nykter och inskriven på ett behandlingshem. Hon var skeptisk men sa att jag skulle återkomma nästa måndag. Min vilja att klara det var så stark att jag fixade det och fortfarande idag är jag nykter.”

Man gör något åt situationen och man hamnar i en gemenskap där människor i mer eller mindre omfattning får en att förstå situationen, genom ord. Man är inte längre själv utan det finns alltid fler. Det finns fler och det finns andra som har varit med om värre saker än en själv. Intervjupersonen Nils säger om sin första tid som nykter;

” Jag fick biljetten som jag kallar behandlingen, efter det gällde det att hoppa på tåget och fortsätta den långa vägen tillbaka till samhället man kan ju inte stå kvar på perrongen, vad har jag gjort då? Jag valde att utbilda mig och läste till behandlings assistent, men jag var otroligt rädd för att misslyckas, att inte bemästra situationen, men jag klarade det och med det fick jag en växande självkänsla som späts på genom åren, vilket har stor betydelse för mig och mitt fortsatta nyktra liv”

Har personer dåliga erfarenheter, vågar de inte prova på nya saker eller metoder för avvänjning eller i varje fall dröjer det innan de samlar mod. Därför är det nödvändigt att de lyckas ”bemästra” den situation de befinner sig i och vågar gå vidare i sin egen rehabilitering.

Den individ, som av fri vilja valt att söka sig till EDiT eller Subutex har givit uttryck för att vilja förändra sin missbrukar situation och tillhöra en grupp som har ett gemensamt mål; att bli fria från sina missbruk. Intervjupersonen Igor säger såhär:

”Man har alltid någon i gruppen att vända sig till det finns alltid någon som varit drogfri längre och som vet vad man går igenom, man tillhör någonstans, man är en människa med sociala relationer, i alla fall är de på väg att byggas upp. Man ingår i samhället som en ganska vanlig människa.”

6.8 Fritiden en fälla för rastlösa

På olika vis betonar alla våra intervjupersoner att det är viktigt att fylla den fria tid som uppstår innan de till fullo kommit in i samhället. Om inte fritiden är stimulerande och före detta missbrukare har tråkigt är det lätt att de hemfaller åt missbruk igen. Intervjupersonen Anders säger så här om saken:

”Jag började med att träna fyra till fem dagar i veckan, detta är något jag gjort i perioder av mitt liv och jag har alltid gillat det, sen är det så att man som nybliven ick missbrukare är ganska skör, man tål inte så mycket men efterhand som man blir starkare i psyke och kropp kommer en känsla av oro över en och man vill ha något mer, jag tror att man många gånger har tråkigt också vet man vad man kan göra för att det skall hända saker... ta en sil också har man det bra igen, åtminstone kommer tankarna på en fix även om man inte gör det. Man måste ha att göra och detta måste växa fram lite i taget, inte allt på en gång, men efterhand mer och mer.”

Fritiden är viktig, samtidigt är den fria tiden svår att hantera och fylla ut med meningsfullt innehåll menar våra intervjupersoner. För när detta händer, att individen är uttråkad är det viktigt att det finns personal inom de olika behandlingarna att vända sig till, att det finns folk att ringa till och att det finns folk som känt samma sak. Detta är några av många saker som under intervjuerna framkommit som bra inom EDiT och Subutex. Före detta missbrukare har alltid ett stöd att tillgå och de behöver inte övervinna alla hinder ensamma. Samtidigt så har det i våra intervjuer framkommit att intervjupersonerna saknar en länk mellan behandling och samhälle. En länk som nu saknas men som behövs menar intervjupersonen Niklas är en hjälp utöver vad som finns idag.

7. ANALYS

7.1 Vikten av att kunna tillhöra, bemästra och välja

Mead skriver om den symboliska interaktionen,³⁷ där han pekar på att individ blir individ i interaktion med andra. Här kan man dra paralleller till våra resultat. Våra intervjupersoner har sökt sig till en grupp för att känna tillhörighet. Detta beror enligt oss på att man som ensam människa söker en tillhörighet för att stärka och finna sin egen identitet. Vi tror att det är essentiellt för människan att tillhöra en grupp. Tillhörigheten som drivkraft fungerar på båda håll; när individen står vilse i sitt liv och inte känner tillhörighet med någon/något är det lätt att finna en tillhörighet med missbrukare. Det är dock lika viktigt när han/hon tar det avgörande steget

³⁷ Månsson (a.a) kap. 5

ifrån sitt missbruk, att få känna tillhörighet någonstans där det uteslutits droger och människorna har samma mål.

Människors behov av att tillhöra en grupp eller en social enhet, som är större och mer betydelsefull än dem själva, utgör även en drivkraft för utvecklingen. Det är här EDiT kommer in som en viktig del i det första skedet, men även NA, AA och KRIS (Kriminellas revansch i samhället) utgör en gemenskap för dessa människor som är på väg ut ur missbruket.

Om individen lyckas bemästra en situation kan det betyda att han/hon besitter kunskaper eller färdigheter. Detta i sin tur kan leda till att han/hon vill och är kapabel att göra fler nya erfarenheter, eftersom osäkerheten minskar när verkligheten blir begriplig.

Om personer däremot misslyckas med att bemästra en situation, blir ofta resultatet att de känner sig misslyckade eller inkompetenta, vilket i sin tur kan leda till en känsla av hjälplöshet i nya situationer och motstånd mot att lära.³⁸ Det är enligt våra intervjupersoner detta som varit svårast. Hur skall de bete sig som drogfria och som vanliga samhällsmedlemmar? Vad skall de göra för att passa in? De här människorna skall som nyblivna icke missbrukare bemästra situationen; att bli vanlig samhällsmedlem. Att bemästra denna sak kan te sig enkelt för oss ”vanliga” men innebär ett oerhört stort steg för missbrukare.

Sociologen Bourdieu har en teori om att människors val av vardagsliv, skola och fritid är avgörande för deras olika livsutveckling. Vad vi än gör så präglas det av vår smak (stil).³⁹

Som vi i resultatredovisningen skrev så var det för intervjupersonen Anders på detta sätt. Hans beroende och kickfixerade personlighet gjorde att han hela tiden sökte efter något nytt och spännande, med Bourdieus ord ”nya fält” att undersöka och ta del av. Det är vid dessa tillfällen som Anders val många gånger, enligt oss varit förödande för honom själv.

Bourdieu skriver också om fritid och våra val av fritid. Vi har efter att ha samspråkats med före detta missbrukare fått reda på att den fria tiden som uppstår efter fullföljd behandling och i viss mån också under behandlingens gång, många gånger är en fälla för dessa människor. De påbörjar en behandling och skall bli drogfri och som vi erfarit är allt bra till en början, men efterhand så börjar den fria tiden till att ta på dem. De känner sig rastlösa eftersom de inte har något konkret att göra och de har kanske inte kraft att ta itu med det på egen hand. ”Man har tråkigt”, som en av våra informanter sa.

Ett stort antal människor hemfaller många gånger till missbruk igen. Vi tror att redan på behandlingshemmet är det viktigt att man ser till att patienterna har intentionen att skaffa sig

³⁸ Hård af Segerstad m.fl., (1996) Sid.23

³⁹ Månson (a.a) Sid. 401 f.f

vettiga sysselsättningar, här pratar vi om både jobb alternativt utbildning, och att de åtminstone söker vägar för att finna en tillfredsställande fritid, och på detta sätt skaffar sig nya fält att agera på och känna sig hemma i. Detta kan också medföra att människan värdesätter andra saker och skaffar sig ett bättre både symboliskt och kulturellt kapital.

7.2 Rollövertagande, stämpling och stigma

Enligt Mead växer det medvetna jaget fram genom en social process. Det lilla barnet upptäcker sig själv som en varelse med egna initiativ och åsikter genom interaktion med andra. ”Det är först i motsatsen till vuxna som barnet ser sig självt som barn, liksom föräldrar endast ser sig som föräldrar i relation till sina barn.”⁴⁰ Några av våra intervjupersoner har berättat om deras uppväxt i missbrukande familjer. De har uttryckt tankar om att de hade missbruket med sig från början. De såg det varje dag och de lärde sig mönstren. De tog till sig de äldres värderingar och normer och gjorde dem till sina egna. Vi kan knyta våra intervjupersoners historier till Meads teori om rollövertagande och symbolisering. Genom att våra intervjupersoner från tidig ålder fått fel signaler givna till sig har de tagit över ”rollen” som missbrukare från någon annan. Att de har identifierat sig med gruppen som de omgavs av. De kunde överta en roll som missbrukare och därmed blir rollövertagandet ett faktum de fick dras med.

Sociologen Erving Goffman pratar om stigmatisering och med detta menar han att individer stämplas av andra (t. ex samhället) som att vara annorlunda och avvikande. En person med ett stigma är en person som har en egenskap som är djupt misskrediterande och som därför också påverkar vilken uppfattning en person har av sig själv, stigman kan vara kroppsliga missbildningar av olika slag. Samtliga våra intervjupersoner har känt av hur det är att vara stämplade eller stigmatiserade. För några sitter stämpeln fortfarande i medan andra börjat ägna sig åt sitt nya liv.

7.3 Kommunikativt handlande

Habermas skriver om det kommunikativa handlandet och i våra intervjuer har det kommunikativa många gånger tagit stor plats. Då vi i kontakt med missbrukare har fått berättat för oss om AA och NA möten så insåg vi att det är genom det kommunikativa som dessa människor har börjat handla. Man måste som missbrukare ha känslan för det kommunikativa handlandet. Man skulle kunna beskriva det som att individen lär sig att kommunicera genom andras kommunikation och genom denna lärdom startar handlandet. På AA och NA möten är det olika personer som delar med sig till de övriga, saker om deras liv, vad de känt och vad de tyckt. Människor som står vid ingången till ett icke missbrukande liv lyssnar på andras kommunikation och inser oftast att de inte är ensamma om sina problem. Det startar en

⁴⁰ Månsson (a.a) sid. 159

tankeprocess i dessa människor som i de flesta fall utmynnar i att de själva tar tag i det och nästa möte är det kanske de som står för handlingen genom att delge andra sina historier från det verkliga livet. Det kommunikativa handlandet måste få ta stor plats inom denna grupp av människor då det är genom kommunikation om problemen som man kan finna en lösning.

7.4 Socialt nätverk

Stensmo skriver om sociomateriella resurser, socialt nätverk och personliga resurser som alla måste fungera för att uppnå ett vardagligt och tillfredsställande liv. De sociomateriella resurser som innefattar sysselsättning, ekonomi, boende och fritid måste vara fungerande liksom det sociala nätverk som innefattar sammanboende, släktingar, kamrater och myndigheter. Personliga resurser som innefattar kunskaper, värderingar och fysisk och psykisk och social hälsa är oerhört viktigt för före detta missbrukare.⁴¹

Man skiljer i teorin mellan täta och glesa nätverk. Ett tätt nätverk är litet och medlemmarna i nätverket känner i allmänheten varandra. Det innebär att alla vet när något händer och den sociala kontrollen är hög. Det glesa sociala nätverket kan också vara litet och innehåller nätverksmedlemmar som inte träffas inbördes. Den sociala kontrollen är låg och personer som omges av ett glest nätverk kan ha långvariga problem som inte kommer till nätverksmedlemmarnas kännedom. Det glesa nätverket återfinns i allmänheten kring människor med utpräglade sociala problem. För många missbrukare består det sociala nätverket i huvudsak av andra missbrukare samt myndighetspersoner. Det sociala nätverket kan leda fram till insikter om behovet av att bryta negativa kontakter och öka, återknyta eller etablera positiva kontakter.⁴²

Vi har i våra intervjuer kommit fram till att det sociala nätverkets alla delar är oerhört viktiga för personens fortsatta icke missbrukande liv. Deras liv är som en mur där alla tegelstenar måste vara på plats för att den skall hålla. Vi menar att det sociala nätverket är en pelare som är avgörande för om det skall gå vägen eller inte.

Våra intervjupersoner pratar mycket om socialt nätverk och det är många som lever på ensam kvist efter många år av missbruk. De menar samtliga att det behövs en ny modell att arbeta efter. De säger sig behöva mer än socialtjänsten och försäkringskassan. Det räcker inte heller med behandling, det måste komma mer efter detta.

I samhället utvecklas ideal om ständigt överskridande, men även människors behov av socialt skapande leder till överskridande av alla gränser. Durkheim kallar detta tillstånd *anomi*. Det blir ett akut problem i våra dagar då ett sammanbrott av den traditionella sociala kontrollen

⁴¹ Stensmo (a.a) sid. 102 f.f

⁴² Stensmo (a.a) sid. 112

sammanfaller genom att vi har utvecklat ett ekonomiskt system som förutsätter en ständig expansion av behoven. Vi får ett samhällstillstånd där det råder oklarhet om värden, mål och normer och där varje tillfredställt behov blir basen för nya krav.⁴³

Intervjupersonen Anders som tyvärr har fallit tillbaka i sitt missbruk eller är på fel väg igen är ett exempel där kraven, normer och värderingar kolliderar, hans sätt och samhällets sätt går inte ihop. Han har inte uppnått samhällets krav och eftersom han inte har egna erkända krav så hamnar han i problematik.

Även Notini – Sjöberg tar i sin undersökning upp att samhällsförhållande bidrar till att skapa missbrukare. Till exempel arbetslöshet bland ungdomar, ökat främlingskap människor emellan, den ökade sociala kontrollen, getto liknande bostadsmiljöer, högre prestations nivå både på elever och arbetare vilket bidrar till utstötning av människor.

Ungdomar som inte har någonstans att vara och ingenstans där de kan känna sig betydelsefulla. Många känner sig utanför. Familjens roll och struktur har också förändrats, samhället har övertagit många av familjens funktioner, varigenom föräldrarnas betydelse för inläring och identifikation minskar.⁴⁴

8. SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION

Vi har i denna uppsats kommit fram till att de två metoder vi har undersökt är båda effektiva behandlings metoder för missbrukare. Båda institutionerna försöker lära missbrukare nya strategier för att bemästra återfallen och förbli missbruksfria.

Metadon mottagningen och under denna Subutex projektet (det som vi undersökt) ter sig enligt oss som ett bra läkemedel för de patienter som man känner kan ingå i samhället igen, detta läkemedel är mildare än Metadon och har färre biverkningar. Det diskuteras på olika håll om att göra detta till en särskild mottagning och förhoppningen är då att fler skall få ta del av denna. Många är de som i väntan på behandling dör av överdoser och sjukdomar, dödsfall som kunde ha förhindrats om väntetiderna var kortare. Vi anser att Subutex är ett bra sätt att återföra missbrukare till ett socialiserat liv med allt vad det innebär av jobb, fritid och relationer till andra människor.

En Dag i Taget (EDiT) verkar också vara ett utmärkt ställe att genomgå behandling på och detta har också visat sig i utvärderingar som gjorts på behandlingshemmet (se kapitel 4.2). Det är ett oerhört lyft för den missbrukande att kunna delta i behandling men inte tvingas avbryta sitt egna liv så mycket.

⁴³ Månsson (a.a) .sid 33

⁴⁴ Notini- Sjöberg (a.a) sid.20

Vi har kommit fram till - genom våra intervjuer att det krävs oerhört mycket för att en person som kommit ur sitt missbruk skall förbli ”ren” som man säger, det behövs ett stort socialt nätverk, tillit och tro på sig själv. Vi menar att före detta missbrukare behöver stora delar av vad ”normaliserade” individer har, ett socialt liv, ett fungerande skyddsnät, en fungerande sysselsättning och en stimulerande fritid. Dock är det så att vi i våra intervjuer inte fått fram särskilt mycket om fritidens betydelse, vi har däremot fått ta del av många andra tankar om vad som är väsentligt för dessa människor i deras jakt på det normaliserade livet.

Vad vi också kommit fram till är att detta är människor som idag har en stark vilja till att överleva och att leva och göra rätt för sig, i den mån de kan.

Det som enligt oss fallerar är länken när behandlingen så att säga är klar, då före detta missbrukare skall klara av att leva ett liv som vi kallar ”Svensson liv”. Vi undrar hur skall det gå till? Flera av våra intervjupersoner har beskrivit den fria tid som uppstår som väldigt avgörande, har de saker att göra är det lättare att lyckas bemästra situationen. En meningsfull fritid är av största vikt för före detta missbrukare som oftast är väldigt rastlösa människor.

8.1 Förslag på åtgärder

Även om de två olika behandlingsformerna vi undersökt fungerar bra och intervjupersonerna är nöjda finns det brister som gör att missbrukarna ändå har lätt för att falla igenom det grovmaskiga nät som finns idag. Vi anser därför att det behövs fler uppföljningsstudier som kartlägger orsakerna till att individer trots behandling åter hamnar i missbruk.

Politiker pratar ofta om medborgarnas välfärd. Före detta missbrukare är en grupp, anser vi, som saknar välfärd i nästan alla dess former. Även om de kanske får hjälp med ekonomiska resurser när de startar sitt nya liv saknar de nära relationer till andra människor, hälsa, kunskaper och färdigheter.

Vi föreslår därför inrättande av en ny yrkesgrupp som har till uppgift att vara kontaktperson men också vän/sällskap under den första tiden i det fria ”vanliga” livet.

Vi tror att denna person kan vara behjälplig vid olika kontakter med myndigheter, hyresvärdar, arbetsgivare och så många andra som dessa människor måste kontakta för att återupprätta ett liv som blir vad man kan kalla drägligt.

Samtliga intervjupersoner har berättat att det var den eller den som fick mig på rätt sida igen, de har uttryckt att det behövts en människa i deras liv; för att finna vägen tillbaka. Vem denna människa är betyder enligt oss inte så mycket, men att det skall finnas en person vid deras sida hela den första tiden som icke missbrukare vore vara lagstadgat. Så en ny yrkesgrupp kallad ”Livsguide” är något för beslutsfattare att börja tänka på.

Vi anser att missbrukarna behöver hjälp med att få ta ansvaret för sina handlingar. De behöver ofta på ett mycket tydligt och konkret sätt få utpekat för sig vad som blir konsekvensen av den ena eller andra handlingen.⁴⁵ Detta skulle kunna ske vid umgänge med kontaktperson/livsguide som också agerar medmänniska, en medmänniska att ty sig till som kan hjälpa en till rätta i sitt nya liv, det livet utan droger. Man behöver således enligt oss ett socialt nätverk som är stabilt men också någon som leder en rätt i livet.

⁴⁵ Notini- Sjöberg (a.a) sid.23

9. REFERENSLISTA

- Angelöw, Bosse –Jonsson, Thom (1990) *Introduktion till socialpsykologi*, Lund: Studentlitteratur
- Barnrapporten* (1998) Huddinge, Centrum för Barn- och Ungdomshälsa
- Bauman, Zygmunt (1990). *Att tänka sociologiskt*. Göteborg: Korpen
- Denscombe, Martyn (2000) *Forskningshandboken*. Lund: Studentlitteratur
- Holm, Ulla (1987) *Empati att förstå andra människors känslor*, Stockholm: Natur och kultur
- <http://www.rns.se/comment>
- <http://www.nasverige.a.se>
- <http://www.vr.se>
- <http://www.endagitaget.se>
- Goffman, Erving (1992) *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hård af Segerstad- Klasson-Tebelius (1996). *Vuxenpedagogik*. Lund: Studentlitteratur
- Holme, Magne Idar - Solvang, Bernt Krohn (1991) *Forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur
- Månsson, Per [red](1998). *Moderna samhällsteorier*. Stockholm: Prisma.
- Notini, Dag - Sjöberg, Anita (1976) *Flykten till missbruk*. Borås: Centraltryckeriet AB
- Sjöberg, Katarina (1999) *Mer än kalla fakta*. Lund: Studentlitteratur
- Stensmo, Christer (1991) *Socialpedagogik*. Lund: studentlitteratur
- Stojanovic, Verica (1998) *Att leva sitt liv som arbetslös-Svenska och danska ungdomars relationer, ekonomi, bostadsituation och värdesättning av arbete*, Lund: Sociologiska Institutionen
- Taylor, J.Stevens-Bogdan, Robert (1984) *Introduction to Qualitative Research Methods-The search for meaning*. Tryckt i USA
- Trost, Jan (1997) *Kvalitativa intervjuer*, Lund: Studentlitteratur

FRÅGEFORMULÄR

Vad är ”En dag i taget”?

Hur arbetar Ni på ”En dag i taget”?

Vad har Ni och Era anställda för utbildningar?

Vad gör ”En dag i taget” unikt i jämförelse med andra behandlingshem?

Hur har utfallet varit? Har det funnits några problem?

Vilken betydelse har ”En dag i taget” för före detta missbrukare?

I vilken utsträckning kan individen styra sin behandling?

Finns Ni att tillgå dygnet runt för klienterna/patienterna? Alla årets dagar?

På vilket sätt finns Ni att tillgå? Per telefon eller är ”Edit” alltid öppet?

Vad händer med de patienter som faller tillbaka i missbruk?

Erbjuder Ni hjälp till sysselsättning, i form av arbete eller liknande till era klienter/patienter?

Försöker ”En dag i taget” hjälpa klienter/patienter till att finna en meningsfull fritid?

Hur är Ert förhållande till kommun/samhälle/institutioner? Ert samarbete?

Vad anser Ni vara mest problematiskt för era klienter/patienter, att finna arbete eller att finna källan till en meningsfull fritid?

Er vision om framtiden på ”En dag i taget”?

Finns det något annat som Ni anser vara av vikt att nämna, som vi förbisett?

FRÅGEFORMULÄR

Vad är ”Subutex”?

Hur arbetar Ni på ”Subutex programmet/projektet”?

Vad har Ni och De anställda för utbildningar?

Vad gör ”Subutex” unikt i jämförelse med andra behandlingar?

Hur har utfallet varit? Har det funnits några problem?

Vilken betydelse har ”Subutex” för före detta missbrukare?

I vilken utsträckning kan individen styra sin behandling?

Finns Ni att tillgå dygnet runt för klienterna/patienterna? Alla årets dagar?

På vilket sätt finns Ni att tillgå? Per telefon eller är ”Subutex- programmet/projektet” alltid öppet?

Vad händer med de patienter som faller tillbaka i missbruk?

Erbjuder Ni hjälp till sysselsättning, i form av arbete eller liknande till era klienter/patienter?

Försöker ”Subutex programmet/projektet” hjälpa klienter/patienter att finna en meningsfull fritid?

Hur är Ert förhållande till kommun/samhälle/andra institutioner? Ert samarbete?

Vad anser Ni vara mest problematiskt för era klienter/patienter, att finna arbete eller att finna källan till en meningsfull fritid?

Er vision om framtiden för ”Subutex programmet/projektet”?

Finns det något annat som Ni anser vara av vikt att nämna, som vi förbisett?

INTERVJUGUIDE

Social bakgrund

Ålder, kön, utbildning, familjesituation,

Identitet

Identitet kopplad till missbrukaridentitet?

En gång missbrukare alltid missbrukare? Egen identitet – andras stämpling? Upplever Du stämpling från samhället? Satsas det på Dig och i så fall hur märker Du av det??

Identitet före/efter missbruk

Uppväxt, miljö, påverkan, beslut, personlighet. Hur var Du som barn? Var bodde Du? Hur skulle du beskriva dig själv innan ditt missbruk? Hur kom Du i kontakt med narkotika? Hur kom det sig att Du fortsatte?

Stigma medvetande – Stämpling

Relationer med andra, hur fungerar det? Känner Du en positiv påverkan från andra? Synen på Dig som missbrukare och synen på Dig som icke missbrukare; Känner du att den (synen) förändrats och hur har den förändrats? Hur blir Du bemött som ”nybliven” icke missbrukare?

Behandlingsmetod, vägen tillbaka till vardagen

Hur kom Du i kontakt med ”En dag i taget”/”Subutex”? Varför tog Du kontakt med ”En dag i taget”/ ”Subutex”? Hur mycket betyder denna kontakt för Dig?

Förhållande till samhället - nätverk

Vilka andra kontakter än ”Edit”/”Subutex” anser Du är viktiga för Dig?

Ditt sociala nätverk - myndigheter, personer, föreningar, arbete och/eller fritid? Hur gick det till när du bestämde dig för att sluta? Hur ställde samhället upp då Du bestämde dig för att sluta missbruka alternativt tvingades till att sluta? Hur ställer samhället upp nu?

Fritid

Vad gör Du på din fria tid? Vad anser Du är viktigt i Din fria tid? Hur ser Du på den fria tid som uppstått efter att Du slutat missbruka? Upplever Du att Du fått mycket tid? Vad innebär det för Dig och vad sysselsätter Du dig med? Upplever Du begränsningar i utövandet av fritid?

Framtidsutsikter

Vad gör Du under tiden behandlingen fortgår, för att finna lämplig väg tillbaka - till ett för Dig stimulerande vardagsliv? Vad gör Du närmast efter behandlingen? Saknar Du något på vägen tillbaka?

Tillägg

Finns det något som vi inte tagit upp men som Du vill tillägga? Något som Du finner viktigt men som vi förbiset?